

Sosyal Güvenliğin Cinsiyeti

A. Gürhan FİŞEK^(*)

"Gününü gün eden ağustos böceği" masalı, ya da "sakla samanı gelir zamanı", "ak akça kara gün içindir" gibi atasözleri, çocukları yarını da düşünmeleri için çok kez yinelenir. Kişinin zaten doğasında olan, "yarın ne olacağım?" kaygısını pekiştiren ve onu güvence arayışına iten bu yönlendirme, sosyal güvenlik gereksinmesini doğurur.

Bunun içindir ki, sosyal güvenlik gereksinmesinin karşılanmasında, ana eksen bireyin kendisi olup; onun dinamizminin öldürülmemesi, büyük önem taşır (Beveridge, 1945).

Ancak bireyin kendi çabasıyla, temel gereksinmelerini karşılayabilmesinin sınırları vardır. Kişi bir çok riskle karşı karşıyadır (Sel baskınlarından hastalığa, işinden olmaktan yaşlılığa kadar). Tüm bu riskler onun kurulu düzenini bozar, giderlerini artırır, gelirlerini azaltır.

İşte bireyin boyunu aşan bu sorunlar karşısında toplumun yardımı gerekli olur. 20.yüzyıl ile yükselen insan hakları hareketi, bireyin özgürleşebilmesinin kökeninde "gereksinmelerden kurtulma" hakkını görmüştür: Birey, ailesinin ya da hemşehrilerinin desteği olmaksızın da, "hak" ettiği güvenceye toplum şemsiyesinden yararlanarak kavuşmalıdır.

Bireyin ailesinden bağımsızlaşması, toplumla birebir "hak ve yükümlülükler ilişkisi"ni kurabilmesi, çağdaş toplumun getirdiği en önemli kazanımdır. Aynı zamanda onun gelişebilmesinin de kaldıraç noktalarından biridir.

Ancak, her şeyi "para" ile ölçen, insanın varlığı ve düşüncesi ile topluma kattıklarını "kuruşlandırmayan" sistemler, sosyal güvenliği "kuruşlan-

^(*) Prof. Dr., A.Ü. SBF ÇEEİ Bölümü

dırmış"lardır; yani primli hale getirmişlerdir. Çalışanların maaş-ücret-kazançlarından kesilen ya da primini kendisi yatırmak isteyenlerin "kaynağı belirsiz" gelirleri ile sosyal güvenliğin finansmanı sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu da sosyal güvenliğin elde edilmesini, geliri elde eden kişi üzerinde sağlamayı zorunlu kılmaktadır. Geleneksel olarak gelir elde etmenin erkek rolü olarak belirlenmiş olması, sosyal güvenliği finansmanında ve bunun sonucu olarak "nimet"lerin dağıtımında "erkek" egemen bir yaklaşım ortaya çıkarmaktadır.

Demek ki, sosyal güvenliğin, çalışma eksenli kurulması, cinsler açısından bir eşitsizliğe yol açmaktadır.

Buna karşın, tüm insan hakları belgelerine baktığımızda, T.C.Anayasası'nı incelediğimizde, "hak"ların "cinsiyet" farkı gözetilmeksizin eşit olarak kullanılması gerektiğinin altı çizilmiştir. "Çalışma", "sosyal güvenlik", "geniş bir büyüme ve değişme süreci içinde, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın birbirine bağlılığını ve aynı zamanda kalkınmanın tüm toplumsal yönlerinin her aşamasını tam hesaba katan, bütünleşmiş bir kalkınma stratejisi"ne tasarımından uygulanmasına değin katılım, cins farkı gözetmeksizin "herkes"in hakkıdır.

Tüm insan hakları belgelerine ve T.C. Anayasası'ndaki açık söyleme karşın, ülkemizde, kadınların sosyal güvenliği, "eğer çalışmıyorlarsa" ya babalarının ya da kocalarının üzerinden sağlanır. Bu yaşam boyu sürer.

Sosyal güvenlik alanında cinsiyet temelli bu eşitsizlik, insana verilen değerlerin diğer göstergeleri (Fişek 1992) olan sağlık, eğitim, hak arama ve örgütlenme özgürlüğü vb. konularında da buna eşlik edencesine düşüktür. UNDP İnsani Gelişme Ölçütleri'nde toplumsal cinsiyet ölçeğinin kullanıldığı değerlendirmeler de bu çarpık tabloyu desteklemektedir (UNDP, 2002).

Öte yandan bir bütünlük göstermeyen sosyal güvenlik sistemciklerimizin yönetim yapılarına baktığımızda da, kadınların orta-yönetim kademelerinde tek tük bulunduğunu; üst-yönetim kademelerine ise çıkamadıklarını söyleyebiliriz. Bu da sözkonusu kurumlara, "erkek egemen" bakış açısının sinmesini açıklamaktadır.

Erkek çocuğun babasının sosyal güvenlik olanaklarından yararlanması, onun öğrenim durumuna göre farklılık göstermekle birlikte, en çok 25 yaşına kadar sürer. Buna karşın kız çocuklarının babasının sosyal güvenlik olanaklarından yararlanması, öğrenim durumlarına bakılmaksızın yaşam boyu sürer (kocası ile evli olduğu süre dışında). Demek ki, kızların

- a) Hem okuması önemsenmemekte,
- b) Hem çalışması istenmemektedir.

Görünüşte erkek çocuğa haksızlık yapılmış gibi görülen bu farklı uygulama, aslında toplumda "erkek egemen" yaşamın sürdürülmesinin araçlarından biri haline dönüşmektedir. Toplum "okuyarak nitelikli bir emek ögesi haline dönüşmesini ve ardından da çalışma yaşamında sürekli bir rol almasını istemediği" kızların, riskler karşısında, sokakta kalmasını da istememektedir. Onun için, kocasından ayrılrsa bile, babasının sosyal güvenliğinden yararlanmasına ya da hiç evlenmemişse yaşam boyu babasının güvencesi altında risklerden korunmasını sağlamaktadır.

Kızların okumasının önemsenmediğini ve çalışmasının istenmediğini, çalışan kız çocukları ile ilgili saptamalarımız da desteklemektedir. Kızlarını küçük yaşta çalışma yaşamına gönderen aileler, kızları için altın bilezik **kazanmayı** düşünmekte; buna karşın oğullarını erken yaşta çalışma yaşamına gönderen aileler "mecazi" anlamda oğullarının altın bilezik **kazanmasını** istemektedirler. Kızların çalıştırılmasında arkasına saklanılan bahane çeyiz elde etmesidir; evlenince de işten çekilmek istediklerini görmekteyiz. Buna karşın erkek çocukların çalıştırılmasında arkasına saklanılan bahane meslek öğrenmek bir iş sahibi olmasıdır; erkeklerin, evlenince işten çekilmesi değil tersine bir işyeri sahibi olmaları düşünülmektedir. Bu, ileride, çeşitli nedenlerle, kadınların yeniden çalışma yaşamına dönmesi sırasında da karşılaşılan adaletsizliklerin ana nedenlerinden biri haline dönüşmektedir. Yaptığımız bu araştırma, kız çocuklarının % 54'ünün, erkek çocuklarının ise % 18'inin ailesine ekonomik katkıda bulunmak amacıyla çalıştığını ortaya koymaktadır. Bu olguyu destekleyen iki araştırma bulgusu daha var: Birincisi, çalışan çocukların kazandıklarından eve aktardıkları miktar ile ilgili... Kız çocuklarının % 51'i, erkek çocuklarının % 30'u kazandıklarının tümünü eve aktardıklarını belirtmişlerdir (Fişek, 1998). İkinci bulgu da, kız çocuklarının Mesleki Eğitim Merkezleri'ne (eski adıyla çıraklık eğitim merkezlerine) daha az oranda kaydolmalarıyla ilgilidir. "Öğrenci" niteliği kazanıp, işçi niteliğini yitirmemek; dolayısıyla evlenince kıdem tazminatı alabilmek için kızların mesleki eğitim süreçlerine soğuk baktırıldıkları, bu düşük okullulaşmayı açıklamaktadır. Ama ya yıllar sonra, çalışma yaşamına dönmek zorunda kalan kadınların, meslek becerilerinin ve eğitimlerinin olmamasının acısını ne denli ağır ödedikleri düşünülürse, "düşük okullulaşma"nın ağır faturasının da yine kadınlarca ödendiği görülür.

Erkeklerin 60 yaş, kadınların 58 yaşta emekli olmasına gelince... Bu, görünüşte, erkek aleyhine bir durum olarak anlaşılrsa da, aslında sistemin

kadın aleyhine işlediğinin belgesidir. Aile sorumlulukları nedeniyle kadınlara binen yüklerin onları erken yıprattığı varsayılmaktadır. Bu yıpranmayı en aza indirecek önlemler yerine, yük çeken kadına tazminat anlamı taşıyacak bir süre avantajı tanınmaktadır.

Eğer kadın, çalışmış ve daha sonra emekli olma olanağını elde etmişse, sosyal güvenlikten sağlanan yarar basamaklarında da alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bunun nedeni, çalışırken elde ettikleri gelirin düşüklüğü, zaman zaman sigortasız çalıştırılmış olmaları, dolayısıyla ödedikleri primlerin düşüklüğüdür. Kadınların çalışma yaşamında düşük ücretler elde etmeleri ise, hem onların yaptıkları işin getirisi ve kadınların mesleki-teknik eğitim düzeyleri ile; hem de, "eşit işe eşit ücret" in sağlanamamış olması ile ilgilidir.

Sosyal güvenlik sisteminde, cinsiyet temelinde ayrımcılık bununla da bitmemektedir. Tarımda çalışanların sosyal güvenliğin sağlanmasına ilişkin olarak 2626 sayılı "Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Yasası"nın, aileleri adına sigorta yükümlülüğü getirdiği kişiler şunlardır:

(1) 22 yaşını tamamlamış erkekler,

(2) Yoksa, 22 yaşını tamamlamış ve aile reisi olan kadınlar. Eğer kadın aile reisliğini kaybederse, sigortalılık hak ve yükümlülüklerini de kaybeder.

Görüldüğü gibi, tarım kesiminde kadın "çocuk, ana, baba"larla birlikte yer aldığı grup aracılığıyla genellikle ailedeki erkekler üzerinden işlem görmektedir. Bunun ayrık durumu, ailede bu özellikte erkek olmaması ve "isteğe bağlı sigortalılık" ile bireysel bir çıkış yaratılmış olması halidir.

Kırsal alanda, belirli bölgelerde, çok-eşliliğin ve resmi nikah yapılmamış olması olgularını da hesaba kattığımız zaman, sosyal güvenlik kapsamı dışına düşenlerin yine kadınlar olması, bu alandaki eşitsizliğin ve yanlış politikaların en belirgin kanıtı olmaktadır (imam nikahlı eşlerden olma vb. evlilik-dışı ilişkilerden doğma çocukların baba nüfusuna kaydolma olanağının bulunması dolayısıyla).

Diğer sosyal sigorta sistemleri ile 2526 sayılı yasanın getirdiği sistemin nimetleri arasındaki farklardan biri de, analık sigortasının olmamasıdır. Kırsal alanda doğumların yüksek olması, üreme sağlığına etki edebilecek faktörlerin fazlalığı ve kadının destek gereksinmesi ile, bu sosyal güvenlik olanağının kadınlara sunulmamış olması da bir çelişki olarak görülmektedir. Sağlık yardımlarından yararlanabilmenin önkoşulu olarak, kocasının,

8 ay prim ödemiş olması yükümlülüğünün getirilmiş olması da, ana-çocuk sağlığının önündeki en büyük engellerden biridir. Böylece yalnızca kadın, güvencesizliğe mahkum edilmiş olmakla kalmamakta, canı da tehlikeye girmektedir.

Gelenekleri aşmak ve bireyi özgürleştirmek niyetiyle yola çıkan çağdaş sosyal güvenliğin, kadınlar sözkonusu olduğunda, ülkemizde, geleneksel çemberi aşamadığı üzümlere görülmektedir.

Eylem Önerisi ya da Sonsöz

Bu oyunun sona ermesinin iki yolu vardır:

- 1) Kadınların çalışma yaşamında nitelikli ve sürekli bir öge olarak yer almalarının sağlanması (bunun için mesleki-teknik eğitimin ve iş alanlarının v.s. önünün açılması gerekir)
- 2) Sosyal güvenliğin çalışma eksenli değil, birey (yurttaştan öte) eksenli kurulması.

Kaynaklar

BEVERIDGE, W. (1945): **İçtimai Emniyetin Temelleri**, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Neşriyatı No. 1 İzmir.

FİŞEK, A.G. (1992): Sağlık ve Güvence, **Çalışma Ortamı Dergisi** Sayı: 2 Mayıs-Haziran 1992.

FİŞEK, A.G. (1998): Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi: Kız ve Erkek Çocuk Emeği Arasındaki Farklar, **Çalışma Ortamı Dergisi** Sayı: 36 Ocak-Şubat.

UNDP (2002) **İnsanı Gelişme Raporu** Türkiye.

